

Új irányok Carlo Gozzi *Színházi meséinek* kutatásában

Carlo Gozzi *Színházi meséi* (*Fiabe teatrali*) különleges szerepet játszanak a Settecento színháztörténetében. A történet keleti országokban, Kínában vagy Perzsiában, illetve mesebeli, kitalált királyságokban játszódik, a cselekményt pedig különböző csodák, átváltozások, varázslatok kísérik: az emberek állatokká és szobrokká változnak át, a tárgyak életre kelnek, az állatok beszélnek, a szörnyek alakot váltanak. A keleti vagy olasz népmeséken alapuló cselekmény kiindulópontja legtöbbször egy-egy prófécia vagy átok, amelyet csak úgy lehet megtörni, ha a főszereplő kiállja a mesebeli próbákat: megszerzi az éneklő almákat, a táncoló vizet, legyőzi az óriást vagy a sárkányt, vagy állattá és szörnyyé változva is elnyeri a szerelmet. A mesebeli téma illeszkedik a 18. században divatos egzotikus irányzatba, ugyanakkor Gozzi sajátos dramaturgiai elemekkel gazdagította a *Színházi meséket*, főleg a darabok szerkezetét, szereplőit és nyelvezetét illetően. A mesebeli szereplők – királyok, hercegek, varázslók, boszorkányok, tündérek és szörnyek – mellett jelen vannak a *commedia dell'arte* maszkos alakjai: Truffaldino, Brighella, Tartaglia, Pantalone és Smeraldina. A maszkok a hétköznapi valóságot képviselik a csodákban gazdag mesebeli cselekményben: kívül maradnak a varázslatos eseményeken, komikus jeleneteik ellenpontot képeznek a pátosszal teli, tragikus történettel. Bár Gozzi elméleti írásaiban a *commedia dell'arte*-színjátszáshoz való visszatérést sürgette, és a *Színházi mesék*ben valóban megőrizte ennek egyes elemeit – az improvizációt, a maszkokat, helyenként a kanavász formában írott szöveget –, a tíz mese mégis újítást jelent a *commedia dell'arte*-hagyományhoz képest. A sajátos dramaturgiai szerkezet, a *commedia dell'arte*-szereplők egzotikus környezetbe helyezése, a nyelvi sokszínűség, valamint a mese, a komédia és a paródia elemeit ötvöző cselekmény új, eredeti műfajt hoztak létre: a *Színházi meséket*.

Carlo Gozzi ellentmondásokkal teli személyisége és munkássága, valamint a *Színházi mesék* műfaji összetettsége változatos fogadtatásra talált a kritikusok körében. A német romantikában és az orosz

avantgárdban elért sikereket követően a 20. századi Gozzi-kritika leginkább a Goldonival folytatott vitára és a két színházi felfogás különbségére helyezte a hangsúlyt. Gozzi életműve az 1990-es évek végén, a 2000-es évek elején került újból a kritikai figyelem középpontjába. A legújabb, 21. század eleji Gozzi-kutatás már egészen más irányból, megújult figyelemmel közelíti meg a *Színházi meséket*, főként a gazdag kéziratgyűjtemény felfedezésének köszönhetően.

Gozzi és Goldoni vitája meghatározó pontja volt a 18. századi Velencei színházi életének. A kritika sokáig Goldonival összefüggésben értelmezte Gozzi életművét, azt a szempontot hangsúlyozva, amely szerint Goldoni volt a *commedia dell'arte* megújítója, a reformer, aki a polgári-prózai színház felé közelítette az olasz komédia hagyományt, és a való életből vett mintákkal frissítette fel a karaktereket; ezzel szemben Gozzi a konzervatív-arisztokrata ízlést képviselte, és a *commedia dell'arte*hoz való visszatérést hirdette. Bár számos kutató igyekezett árnyalni ezt a felfogást, egészen a 2000-es évekig a Gozzi-kritika mégsem hozott átütő eredményt. Ernesto Masi már a 19. század végén törekedett arra, hogy visszahozza Gozzi – szerinte méltatlanul – feledésbe merült munkásságát az irodalmi körforgásba: az ő szerkesztésében jelent meg 1884-ben a *Színházi mesék* kétkötetes kiadása, és egyéb munkáiban is hangsúlyozta Gozzi színháztörténeti jelentőségét.¹ A Goldoni és Gozzi között zajló színházi vita irodalmi és színháztörténeti vonatkozásait kutatta Paolo Bosisio,² Giuseppe Ortolani pedig a 18. századi színházi reformok tükrében vizsgálta Gozzi színházi működését.³

A *Színházi mesék* önálló értelmezése a 20. század végén vett új irányt: a színháztörténeti felfogás mellett a kritika egyre inkább dramaturgiai irányból közelítette meg a darabokat. Az 1976-os zenetörténeti konferencia⁴ főleg a *Színházi mesék* operaadaptációira koncentrált, de fontos előadások és tanulmányok születtek a darabok szerkezeti és

¹ Carlo Gozzi, *Fiabe* (Bologna: Zanichelli, 1884); Ernesto Masi, *Sulla storia del teatro italiano nel secolo XVIII* (Firenze: Sansoni, 1891)

² Paolo Bosisio, *Carlo Gozzi e Goldoni: una polemica letteraria con versi inediti e rari* (Firenze: Olschki, 1979)

³ Giuseppe Ortolani, *La riforma del teatro nel Settecento e altri scritti* (Venezia-Roma: Istituto Per La Collaborazione Culturale, 1962)

⁴ „Atti del Convegno internazionale di studi musicali. La fortuna musicale e spettacolare di Carlo Gozzi” *Chigiana rassegna annuale di studi musicologici*, no.31 (1976)

dramaturgiai jellemzőit illetően is: Ludovico Zorzi⁵ és Elvira Garbero Zorzi⁶ a Biblioteca Nazionale Marcianában megtalálható két korábbi kézirat felhasználásával elemezték az *Il re cervo* és az *Il corvo* című meséket.

Alberto Beniscelli *La finzione del fiabesco. Studi sul teatro di Carlo Gozzi* című könyve (1986) fontos mérföldkő a *Színházi mesék* kutatásában.⁷ Beniscelli a népmesei hagyomány, a fantasztikum és a mesei elemek használata szempontjából elemezte a darabokat, kitérve a német és orosz színházban aratott sikerükre. Az ő nevéhez fűződik öt mese (*L'amore delle tre melarance*, *Il re cervo*, *Turandot*, *La donna serpente*, *L'augellin belverde*) legújabb kiadása (1994, 2. kiadás: 2004).⁸

A Carmelo Alberti által szerkesztett, *Carlo Gozzi scrittore di teatro* című 1996-ban megjelent tanulmánykötet szintén jelezte a megnövekedett érdeklődést a szerző életműve iránt.⁹ A kötet szerzői főként színháztörténeti szempontból közelítették meg Gozzi munkásságát: Franco Vazzoler¹⁰ és Arnaldo Momo¹¹ a *commedia dell'arte*-maszkokra és a színészekkel való együttműködésre helyezték a hangsúlyt, Ginette Herry¹² a *Színházi mesék* előtti időszakban született műveket és vitairatokat, Alberto Beniscelli¹³ és Gilberto Pizzamiglio¹⁴ az emlékiratokat vizsgálta.

⁵ Ludovico Zorzi, „Struttura – fortuna della «Fiaba» gozziana” *Chigiana rassegna annuale di studi musicologici*, no.31 (1976): 25-41.

⁶ Elvira Garbero Zorzi, „Intorno ai manoscritti di Carlo Gozzi” *Chigiana rassegna annuale di studi musicologici*, no.31 (1976): 233-248.

⁷ Alberto Beniscelli, *La finzione del fiabesco. Studi sul teatro di Carlo Gozzi* (Casale Monferrato: Marietti, 1986)

⁸ Carlo Gozzi, *Fiabe teatrali* (Milano: Garzanti, 2004)

⁹ *Carlo Gozzi scrittore di teatro*, a cura di Carmelo Alberti (Roma: Bulzoni, 1996)

¹⁰ Franco Vazzoler, „Un napoletano a Venezia: Agostino Fiorilli (Tartaglia) fra Sacchi e Gozzi” in *Carlo Gozzi scrittore di teatro*, a cura di Carmelo Alberti (Roma: Bulzoni, 1996), 151-169.

¹¹ Arnaldo Momo, „Due maschere apolidi a Venezia” in *Carlo Gozzi scrittore di teatro*, a cura di Carmelo Alberti (Roma: Bulzoni, 1996), 135-149.

¹² Ginette Herry, „1756-1758: Venezia a teatro ossia Carlo Gozzi prima di Carlo Gozzi” in *Carlo Gozzi scrittore di teatro*, a cura di Carmelo Alberti (Roma: Bulzoni, 1996), 33-82.

¹³ Alberto Beniscelli, „Gozzi, Goldoni, l'approdo alle memorie” in *Carlo Gozzi scrittore di teatro*, a cura di Carmelo Alberti (Roma: Bulzoni, 1996), 103-121.

¹⁴ Gilberto Pizzamiglio, „Alle origini delle 'Memorie' gozziane” in *Carlo Gozzi scrittore di teatro*, a cura di Carmelo Alberti (Roma: Bulzoni, 1996), 123-134.

A 2000-es évek új irányt jelentettek a Gozzi-kutatás számára: 2001-ben Fabio Soldini egy szerencsés véletlennek köszönhetően megtalálta Carlo és Gasparo Gozzi rég elveszettnek hitt kéziratait a Gozzi-család visinali villájában. Gasparo Gozzi levelei Fabio Soldini szerkesztésében jelentek meg 2000-ben. A könyvbemutatón a közönség soraiban jelen volt Loredana Marcello is, a Gozzi-család utolsó élő leszármazottja,¹⁵ aki a bemutató után meghívta Soldinit a Visinaléban található Gozzi-villába. A találkozóra a következő év tavaszán került sor. Amikor a beszélgetés során Soldini a családi könyvtárról érdeklődött, a grófnő felvezette az első emeleti könyvtárszobába. Soldini érdeklődését felkeltette egy tucatnyi, jelzés nélküli doboz, amelyekben a Gozzi-család régóta elfeledett kézírataira talált rá. A csaknem 9500 kézirat 2003-ban került a Biblioteca Nazionale Marciana könyvtárba, és egy új gyűjteményben, a Fondo Gozziban kapott helyet, amely 2004-től kezdve áll a kutatók rendelkezésére, új irányt nyitva a Gozzi-kutatásban. Az archívum dokumentumai hat fő csoportra oszthatók: Gasparo művei, Carlo színházi írásai, versei, egyéb irodalmi művei és vitairatai. Az irodalmi műveken kívül a család változatos jellegű iratai alkotják a gyűjtemény többi részét: gazdasági és adminisztratív feljegyzések, levelek, végrendeletek, családfák, képek és metszetek.

A gyűjtemény néhány kézírata már korábban a Biblioteca Nazionale Marciana tulajdonába került. A 19. század közepén Niccolò Tommaseo a kéziratok felhasználásával szerkesztette Gasparo Gozzi műveinek kiadását,¹⁶ de Carlo írásai sokáig feledésbe merültek. Az első világháborúban az archívum egy része elveszett, majd Gaspare Gozzi, Almorò dédunokája látott neki a családi kéziratok rendezésének. Pompeo Molmenti, Gaspare barátja is részt vett a gyűjteményrendezésben, és két tanulmányban is beszámolt a kéziratokról.¹⁷ 1932-ben Gaspare eladta a gyűjtemény egy kisebb részét a könyvtárnak.¹⁸ Ezek a dokumentumok a *Színházi*

¹⁵ Carlo Gozzinak nem született gyermeke, Loredana Marcello Almorò Gozzi leszármazottja volt, 2013-ban hunyt el.

¹⁶ Gasparo Gozzi, *Scritti di Gasparo Gozzi* (Firenze: Le Monnier, 1949)

¹⁷ Pompeo Molmenti, „La villa Gozzi a Vicinale nel Friuli” *Emporium*, no.62 (1925): 161-174.; Pompeo Molmenti, „Carlo Gozzi inedito” *Giornale storico della letteratura italiana*, no.87 (1926): 36-73.

¹⁸ MSS. Ital. Classe IX. 680. *Ragionamento ingenuo, Analisi riflessiva della fiaba L'amore delle tre melerance, Il corvo, Turandot, Il re cervo*; MSS. Ital. Classe IX. 681. *La donna serpente, Zobeide, Il mostro turchino, I pitocchi fortunati*; MSS. Ital. Classe IX. 682. *L'augellin belverde, Zeim, re de' geni, Il Cavaliere amico, Doride*;

mesék közül csak az *Il re cervo*¹⁹ és az *Il corvo*²⁰ korábbi szövegvariánsait tartalmazzák, a többi mese kézzel írt változata a nyomtatott kiadáshoz készült másolat volt, így a szövegük megegyezik az 1772-es Colombani-kiadás szövegével.

Carlo színházi írásai alkotják a gyűjtemény legnagyobb részét. A kéziratok kirajzolják a *Színházi mesék* szerkesztési folyamatát: az első egy-két oldalon a történet vázlatos összefoglalója olvasható, ezután következik a prózában szerkesztett, de már felvonásokra osztott cselekményleírás. A részleges versbe szedés és a javítások után a szép kézírással lemásolt, végleges szöveggel zárul minden kézirat. A kutatás új iránya elsődlegesen filológiai szempontból vizsgálja a *Színházi meséket*, összehasonlítja a kéziratokat az első nyomtatott kiadás szövegével, egyúttal rámutat a kéziratok dramaturgiai jelentőségére, hiszen – mint a kutatások kimutatták – a kéziratok szöveggönyvként szolgáltak az előadásokhoz, így számos olyan szerzői utasítást tartalmaznak, amelyek nincsenek, vagy csak leegyszerűsített formában vannak jelen a nyomtatott kiadásban. A korai szövegváltozatok, az írás jól elkülöníthető fázisai, valamint a szerző javításai, módosításai, lapszéli megjegyzései értékes forrást szolgáltatnak a filológiai kutatás részére.

A korábban nem ismert, kiadatlan darabok felfedezése fontos adalékokkal gazdagította Gozzi életművének megítélését. Az újonnan megtalált darabok bizonyítják, hogy Gozzi drámaírói tevékenysége nem a *Színházi mesékkel* kezdődött, hanem már 1751-ben (tíz évvel az első mese írása előtt) is születtek darabjai. Fabio Soldini és Piermario Vescovo 2011-ben adták ki a *La cena mal apparecchiata, Le gare teatrali, Le convulsioni o sia il contrattempo* című darabokat tartalmazó kötetet.²¹ Szintén korai darabja a *La sempice in cerca di spirito*, amely a cenzúra miatt nem került kiadásra.²²

MSS. Ital. Classe IX. 684. *La rappresentazione del Corvo*; MSS. Ital. Classe IX. 685. *La rappresentazione del Re cervo*

¹⁹ MSS. Ital. Classe IX. 685. *La rappresentazione del Re cervo*

²⁰ MSS. Ital. Classe IX. 684. *La rappresentazione del Corvo*

²¹ *Commedie in commedia. Le gare teatrali, Le convulsioni, La cena mal apparecchiata*, a cura di Fabio Soldini e Piermario Vescovo (Venezia: Marsilio, 2011)

²² Fabio Soldini, „Una farsa inedita rimasta nelle maglie della censura: La sempice in cerca di spirito” in *Parola, musica, scena, lettura. Percorsi nel teatro di Carlo Goldoni e Carlo Gozzi*, a cura di Giulietta Bazoli e Maria Ghelfi (Venezia: Marsilio, 2009), 567-581.

Az elmúlt évtized a Gozzi-kutatás „reneszánszát” jelentette, és 2011-től kezdve folyamatosan jelennek meg az életmű kritikai kiadásának kötetei: az Edizione Nazionaleban eddig a *Commedie in commedia: Le gare teatrali, Le convulsioni, La cena mal apparecchiata* (2011), *La donna serpente* (2012), *La donna vendicativa* (2013), *Il re cervo* (2013), *Ragionamento ingenuo* (2014) és a *La Marfisa bizzarra* (2016) láttak napvilágot. A Biblioteca Nazionale Marciana 2006-ban, Gozzi halálának 200. évfordulójára nagyszabású kiállítást rendezett *Carlo Gozzi 1720-1806: Stravaganze sceniche, letterarie battaglie* címmel,²³ és ugyanebben az évben a párizsi Sorbonne-on tartott konferencia a *Carlo Gozzi entre dramaturgie de l’auteur et dramaturgie de l’acteur: un carrefour artistique européen* címet kapta. A konferencia tanulmánykötete a *Problemi di critica goldoniana* különszámában jelent meg,²⁴ és a tanulmányok egy része a kéziratok filológiai kutatásának legújabb eredményeit tartalmazza: Giulietta Bazoli a *La donna serpente*,²⁵ Javier Gutiérrez Carou a *Turandot*,²⁶ Vincenza Perdichizzi²⁷ és Alberto Beniscelli²⁸ az *Il re cervo* kéziratait vizsgálja, Fabio Soldini a korábban ismeretlen levelek kéziratait tanulmányozza,²⁹ Marzia Pieri³⁰ és Anna Scannapieco³¹ pedig Gozzi és a színészek viszonyát helyezi új megvilágításba a kéziratokban található új információk alapján. A 2006-2007-es

²³ *Carlo Gozzi 1720-1806. Stravaganze sceniche, letterarie battaglie*, a cura di Fabio Soldini (Venezia: Marsilio, 2006)

²⁴ „Carlo Gozzi entre dramaturgie de l’auteur et dramaturgie de l’acteur: un carrefour artistique européen” *Problemi di critica goldoniana* no.13 (2007)

²⁵ Giulietta Bazoli, „Dal ’Serpente’ alla ’Donna serpente’: prime riflessioni sulla vicenda compositiva” *Problemi di critica goldoniana*, no.13 (2007): 107-127.

²⁶ Javier Gutiérrez Carou, „Il Fondo Gozzi e la genesi della ’Turandot’” *Problemi di critica goldoniana*, no.13 (2007): 129-139.

²⁷ Vincenza Perdichizzi, „Didascalie ed indicazioni registiche nelle ’Fiabe’ di Gozzi” *Problemi di critica goldoniana*, no.13 (2007): 93-105.

²⁸ Alberto Beniscelli, „Nel laboratorio delle ’Fiabe’, tra vecchie e nuove carte” *Problemi di critica goldoniana*, no.13 (2007): 75-91.

²⁹ Fabio Soldini, „Rapporti tra Carlo Gozzi e gli attori nella corrispondenza e nelle carte autobiografiche. Un episodio significativo: Teodora Ricci nelle pagine inedite delle ’Memorie inutili’” *Problemi di critica goldoniana*, no.13 (2007): 51-73.

³⁰ Marzia Pieri, „Da Andriana Sacchi a Teodora Ricci: percorsi di drammaturgia” *Problemi di critica goldoniana*, no.13 (2007): 29-50.

³¹ Anna Scannapieco, „Le convenienze di una ’volontaria amichevole assistenza’: Carlo Gozzi e i comici” *Problemi di critica goldoniana*, no. 13 (2007): 11-27.

kettős Goldoni- és Gozzi-évforduló tiszteletére 2008-ban szervezett nemzetközi konferencia tanulmánykötete (*Parola, musica, scena, lettura. Percorsi nel teatro di Carlo Goldoni e Carlo Gozzi*)³² tovább árnyalja a két szerzőről alkotott képet, színházi működésüket nem egymáshoz képest és egymással szemben, hanem a 18. századi itáliai és európai kontextusban értelmezve.

A 2006-os bicentenáriumhoz kapcsolódik Javier Gutiérrez Carou *Carlo Gozzi. La vita, le opere, la critica* című monográfiája.³³ A *Színházi meséket* Susanne Winter *Realtà illusoria e illusione vera. Le fiabe teatrali di Carlo Gozzi* című könyve strukturális és dramaturgiai szempontból tanulmányozza, amelyben a darabok belső szerkezetében található ellentétekre építi fel az elemzés vezérfonalát.³⁴ Giulietta Bazoli 2012-ben megjelent *L'orditura e la truppa. Le Fiabe di Carlo Gozzi tra scrittoio e palcoscenico* című művében a kéziratok születésétől a *Színházi mesék* színpadra állításáig vezető folyamatot rekonstruálja, kitér a társulat összetételére és viszonyaira, valamint a darabok időrendi elhelyezkedésére és a datálás problematikájára.³⁵

Bár a Gozzi-kutatás a 19. század végétől kezdve zajlik, és korábban is születtek jelentős tanulmányok, valamint a *Színházi mesék* különböző kiadásai, a 2003-ban kezdődött kutatás mégis különleges jelentőséggel bír. Olyan átfogó és egységes munkára nem volt korábban példa, ami a kéziratok megtalálásával kezdődött, és a mai napig tart. Az *Edizione Nazionale* folyamatosan zajló megjelenésének jelentőségét jelzi, hogy Gozzi teljes munkásságának 1804, az összes *Színházi mesé*nek 1884 óta nem jelent meg korszerű kiadása; a jelenlegi kritikai kiadás pedig több kutató nemzetközi összefogásával készül.

³² *Parola, musica, scena, lettura. Percorsi nel teatro di Carlo Goldoni e Carlo Gozzi*, a cura di Giulietta Bazoli e Maria Ghelfi (Venezia: Marsilio, 2009)

³³ Javier Gutiérrez Carou, *Carlo Gozzi. La vita, le opere, la critica. Con un inedito componimento in veneziano* (Venezia: Supernova, 2006)

³⁴ Susanne Winter, *Realtà illusoria e illusione vera. Le Fiabe di Carlo Gozzi* (Firenze: Franco Cesati Editore, 2009)

³⁵ Giulietta Bazoli, *L'orditura e la truppa. Le Fiabe di Carlo Gozzi tra scrittoio e palcoscenico* (Padova: Il Poligrafo, 2012)

Personaggi

Prologo Cigolotti Barone di Piazza in sottana nera, ^{rosso} barba di lino tinto, bavetta di lana
 Deramo Re di Serendippo amante di Angela
 Tartaglia primo ministro secreto amante di Angela
 Magnifico secondo ministro
 Angela figliuola di Magnifico amante di Deramo
 Clarice figliuola di Tartaglia amante di
 Scandoro Cavalier di Corte figliuolo di Magnifico
 Smeradina sorella di Brighella promessa sposa a
 Truffadino uccellatore
 Brighella credenziaie di Corte.
 Due Guardie che porta
 Cacciatori
 Guardie

Per la decovazione sopra due tavolini come si dirà a suo loco.
 Due mezzi busti di fusco uno de quali deve ridere col guffo del viso e
 della bocca come si dirà, e questo si potrà fare d'un uomo vivo nascosto
 sino al petto in un tavolino, e con cartoni. Sia bianco tutto sino agli occhi
 che terrà chiusi e formato simile all'altro busto che sarà dall'altra
 parte sopra simile tavolino. Sia fatto in modo che l'indienza non
 s'avedda che sia uomo vivo prima del tempo.

Due cervi movibili.

Un papagallo movibile, e volante.

Un orso e cani

La Rappresentazione del Re papagallo
 Fiaba di non più veduti accidenti.

Az *Il re cervo* egyik kéziratváltozata, *La rappresentazione del Re papagallo*, szereplők és dekorációs elemek felsorolása.³⁶ Az alábbi szerzői utasítások hiányoznak a nyomtatott kiadásból, így értékes forrást jelentenek az eredeti színrevitel kutatásához.

Bibliográfia

ALBERTI, Carmelo (a cura di). *Carlo Gozzi scrittore di teatro*. Roma: Bulzoni, 1996.

„*Atti del Convegno internazionale di studi musicali. La fortuna musicale e spettacolare di Carlo Gozzi*” *Chigiana rassegna annuale di studi musicologici*, no. 31. Firenze: Olschki, 1976.

BAZOLI, Giulietta. „Dal 'Serpente' alla 'Donna serpente': prime riflessioni sulla vicenda compositiva” *Problemi di critica goldoniana* no. 13 (2007): 107-127.

BAZOLI, Giulietta e Maria GHELFI (a cura di). *Parola, musica, scena, lettura. Percorsi nel teatro di Carlo Goldoni e Carlo Gozzi*. Venezia: Marsilio, 2009.

BAZOLI, Giulietta. *L'orditura e la truppa. Le Fiabe di Carlo Gozzi tra scrittoio e palcoscenico*. Padova: Il Poligrafo, 2012.

BENISCELLI, Alberto. *La finzione del fiabesco. Studi sul teatro di Carlo Gozzi*. Casale Monferrato: Marietti, 1986.

BENISCELLI, Alberto. „Nel laboratorio delle 'Fiabe', tra vecchie e nuove carte” *Problemi di critica goldoniana*, no.13 (2007): 75-91.

Bibliografia gozziana. Letöltve: 2016.03.07. <http://carlogozzi.com/>

³⁶ *Per la decorazione*

Due mezzi busti di stucco sopra due tavolini come si dirà a suo loco. Della bocca come si dirà, e questo si potrà fare d'un uomo vivo nascosto sino al petto in un tavolino, e con cartoni. Sia bianco tutto sino agl'occhi che terrà chiusi e formato simile all'altro busto che sarà dall'altra parte sopra simile tavolino. Sia fatto in modo che l'udienza non s'avveda che sia uomo vivo prima del tempo.

Due cervi movibili

Un papagallo mobile e volante

BORDIN, Michele e Anna SCANNAPIECO (a cura di). *Antologia della critica goldoniana e gozziana*. Venezia: Marsilio, 2009.

BOSISIO, Paolo. *Carlo Gozzi e Goldoni: una polemica letteraria con versi inediti e rari*. Firenze: Olschki, 1979.

FABIANO, Andrea (a cura di). „Carlo Gozzi entre dramaturgie de l’auteur et dramaturgie de l’acteur: un carrefour artistique européen” *Problemi di critica goldoniana* no. 13 (2007)

GOZZI, Carlo. *Opere del Conte Carlo Gozzi*, voll. 8. Venezia: Colombani, 1774.

GOZZI, Carlo. *Opere edite e inedite del Conte Carlo Gozzi*, voll. 14. Venezia: Zanardi, 1801-1804.

GOZZI, Carlo. *Fiabe*, a cura di Ernesto Masi, voll. 2. Bologna: Zanichelli, 1884.

GOZZI, Carlo. *Fiabe teatrali*, a cura di Alberto Beniscelli. Milano: Garzanti, 2004.

GOZZI, Carlo. *Lettere*, a cura di Fabio Soldini. Venezia: Marsilio, 2004.

GOZZI, Carlo. *Commedie in commedia. Le gare teatrali, Le convulsioni, La cena mal apparecchiata*, a cura di Fabio Soldini e Piermario Vescovo. Venezia: Marsilio, 2011.

GOZZI, Carlo. *La donna serpente*, a cura di Giulietta Bazoli. Venezia: Marsilio, 2011.

GOZZI, Carlo. *Il re cervo*, a cura di Valentina Garavaglia, introduzione di Paolo Bosisio. Venezia: Marsilio, 2013.

GOZZI, Carlo. *La donna vendicativa*, a cura di Alessandro Cinquegrani. Venezia: Marsilio, 2013.

GOZZI, Carlo. *Ragionamento ingenuo. Dai 'preamboli' all' 'Appendice'*. *Scritti di teoria teatrale*, a cura di Anna Scannapieco. Venezia: Marsilio, 2013.

GOZZI, Carlo. *La Marfisa bizzarra*, a cura di Marta Vanore, introduzione di Piermario Vescovo. Venezia: Marsilio, 2016.

GOZZI, Gasparo. *Scritti di Gasparo Gozzi*, a cura di Niccolò Tommaseo, voll. 3. Firenze: Le Monnier, 1949.

- GUTIÉRREZ CAROU, Javier. *Carlo Gozzi. La vita, le opere, la critica. Con un inedito componimento in veneziano*. Venezia: Supernova, 2006.
- GUTIÉRREZ CAROU, Javier. „Il Fondo Gozzi e la genesi della 'Turandot'” *Problemi di critica goldoniana*, no.13 (2007): 129-139.
- MASI, Ernesto. *Sulla storia del teatro italiano nel secolo XVIII*. Firenze: Sansoni, 1891.
- MOLMENTI, Pompeo. „La villa Gozzi a Vicinale nel Friuli” *Emporium*, no.62 (1925): 161-174.
- MOLMENTI, Pompeo. „Carlo Gozzi inedito” *Giornale storico della letteratura italiana*, no.87 (1926): 36-73.
- ORTOLANI, Giuseppe. *La riforma del teatro nel Settecento e altri scritti*. Venezia, Roma: Istituto Per La Collaborazione Culturale, 1962.
- PERDICHIZZI, Vincenza. „Didascalie ed indicazioni registiche nelle 'Fiabe' di Gozzi” *Problemi di critica goldoniana*, no. 13 (2007): 93-105.
- PIERI, Marzia. „Da Andriana Sacchi a Teodora Ricci: percorsi di drammaturgia” *Problemi di critica goldoniana*, no. 13 (2007): 29-50.
- SCANNAPIECO, Anna. „Le convenienze di una 'volontaria amichevole assistenza': Carlo Gozzi e i comici” *Problemi di critica goldoniana*, no. 13 (2007):11-27.
- SOLDINI, Fabio (a cura di). *Carlo Gozzi 1720-1806. Stravaganze sceniche, letterarie battaglie*. Venezia: Marsilio, 2006.
- SOLDINI, Fabio. „Rapporti tra Carlo Gozzi e gli attori nella corrispondenza e nelle carte autobiografiche. Un episodio significativo: Teodora Ricci nelle pagine inedite delle 'Memorie inutili'” *Problemi di critica goldoniana*, no.13 (2007): 51-73.
- WINTER, Susanne. *Realtà illusoria e illusione vera. Le Fiabe di Carlo Gozzi*. Firenze: Franco Cesati Editore, 2009.

Kéziratok

Biblioteca Nazionale Marciana

MSS. Ital. Classe IX. 680. Ragionamento ingenuo, Analisi riflessiva della fiaba L'amore delle tre melarance, Il corvo, Turandot, Il re cervo

MSS. Ital. Classe IX. 681. La donna serpente, Zobeide, Il mostro turchino, I pitocchi fortunati

MSS. Ital. Classe IX. 682. L'augellin belverde, Zeim, re de' geni, Il Cavaliere amico, Doride

MSS. Ital. Classe IX. 684. La rappresentazione del Corvo

MSS. Ital. Classe IX. 685. La rappresentazione del Re cervo

Fondo Gozzi 3.1. Prefazioni

Fondo Gozzi 3.2. Prefazioni teatrali e altri scritti di carattere teatrale

Fondo Gozzi 3.3. Prologhi e congedi teatrali

Fondo Gozzi 3.4. Ragionamento ingenuo e Storia sincera dell'origine delle mie dieci Fiabe teatrali

Fondo Gozzi 3.5. Turandot

Fondo Gozzi 4.1. Il Re Cervo

Fondo Gozzi 4.2. La donna serpente

Fondo Gozzi 4.3. La Zobeide

Fondo Gozzi 4.4. Il mostro turchino

Fondo Gozzi 4.5. I Pitocchi fortunati

Fondo Gozzi 4.6. L'augellino belverde

Fondo Gozzi 4.7. Zeim, re dei genj